

Трета Българска Държава

СЪДЪРЖАНИЕ

РАЖДАНЕТО НА ТРЕТАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА (1877 – 1883)

1. Руско-турската освободителна война (1877 – 1878)
2. Временно руско управление (1877 – 1879)
3. Учредително събрание и Търновска конституция (1879)
4. Първите години на управление (1879 – 1881)
5. Режимът на пълномощията (1881 – 1883)

БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ 1883 И 1885

1. Краят на Режима на пълномощията (септември 1883)
2. Управлението на Петко Каравелов (1884 – 1886)
3. Подготовка на Съединението (февруари – август 1885)
4. Дипломатически сондажи
5. Актът на Съединението (6 септември 1885)

СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА (НОЕМВРИ 1885 Г.)

1. Причина и начало
2. Стратегическият парадокс
3. Битката при Сливница (5–7 ноември 1885)
4. Контранастъпление и край на войната
5. Историческо значение

БЪЛГАРСКАТА КРИЗА (1885 – 1887)

1. Международно признаване на Съединението
2. Деветоавгустовският преврат (1886)
3. Абдикацията на Александър I Батенберг
4. Регентството и мисията на генерал Каулбарс
5. Изборът на нов княз (юни 1887)
6. Начало на управлението на Стефан Стамболов

ЕРАТА НА СТЕФАН СТАМБОЛОВ (1887 – 1894)

1. Политическа стабилизация и борба за суверенитет
2. Стопанска модернизация: „Българският скок“
3. Образование и култура
4. Успехи по Македонския въпрос
5. Падането от власт (май 1894)

БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ 1894 И 1903

1. Падането на Стамболов и управлението на Константин Стоилов (1894–1899)
2. Финансови кризи и управление на „Радославистите“ (1899–1901)
3. Краткото завръщане на Петко Каравелов (1901–1902)
4. Кабинетът на Стоян Данев и Македонския въпрос (1902–1903)
5. Политически прелом през 1903 г.

ОТ ИЛИНДЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ ДО ОБЯВЯВАНЕТО НА НЕЗАВИСИМОСТТА (1903 – 1908)

1. Политическа обстановка и вътрешно управление
2. Националният въпрос и Македония
3. Военна подготовка
4. Пътят към Независимостта (1908)
5. Актът на 22 септември 1908 г.

ОТ НЕЗАВИСИМОСТТА ДО БУКУРЕЩКИЯ МИР (1909-1913)

1. Международно признаване на Независимостта (1909)
2. Подготовка за национално обединение (1911–1912)
3. Балканска война (октомври 1912 – май 1913)
4. Междусъюзническа война и Първа национална катастрофа (1913)
5. Основни резултати от периода

БЪЛГАРИЯ В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1915 – 1919)

1. Изборът на страна и включването във войната (1914–1915)
2. Военни действия и успехи
3. Икономическо изтощение и вътрешна криза
4. Краят на войната и Солунското примирие
5. Ньойският мирен договор (27 ноември 1919)

ДЕМОГРАФСКАТА И СОЦИАЛНА ЦЕНА НА ВОЙНИТЕ (1912 – 1918)

1. Човешки жертви и загуби
2. Бежанският въпрос (Национална трагедия)
3. Социални последици
4. Икономически колапс

УПРАВЛЕНИЕТО НА БЗНС И АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ (1919 – 1923)

1. Идеология и идване на власт
2. Ключови реформи
3. Външна политика: „Мир на всяка цена“
4. Вътрешна опозиция и „Оранжевата гвардия“
5. Деветоюнският преврат и краят на режима (1923)
6. Историческа оценка
„Оранжевата гвардия“
Отношението към Народното събрание
Идеологията на „съсловното управление“
Конфликт с монарха и армията
Репресии срещу печата и опозицията

СЕПТЕМВРИЙСКОТО ВЪСТАНИЕ (1923)

1. Предистория и причини
2. Избухване и ход на действията
3. Потушаване и „Белият терор“
4. Последици за България

УПРАВЛЕНИЕТО НА АЛЕКСАНДЪР ЦАНКОВ (1923 – 1926)

1. Идване на власт и политическа основа
2. Закон за защита на държавата (ЗЗД)
3. Ескалация на насилието (1924–1925)
4. Стопанска политика и стабилизация
5. Петричкият инцидент (1925)
6. Краят на кабинета „Цанков“ (януари 1926)

УПРАВЛЕНИЕТО НА АНДРЕЙ ЛЯПЧЕВ (1926 – 1931)

1. Политически курс: Либерализация
2. Икономическа стабилизация и чужди заеми
3. Природни бедствия и предизвикателства
4. Голямата депресия (1929)
5. Изборите през 1931 г. и краят на Сговора
6. Историческа оценка

УПРАВЛЕНИЕТО НА НАРОДНИЯ БЛОК (1931 – 1934)

1. Формиране на коалицията
2. Сблъсък със Световната икономическа криза
3. Политическа дестабилизация
4. Възходът на Политически кръг „Звено“
5. Деветнадесетомайският преврат (1934)
6. Историческа оценка

ОТ ВОЕНЕН ПРЕВРАТ КЪМ ЛИЧЕН РЕЖИМ (1934 – 1939)

1. Управлението на „Звено“ и Кимон Георгиев (1934–1935)
2. Ходът на Цар Борис III (1935)
3. Характеристики на „Личния режим“
4. Солунското споразумение (1938)
5. Предвечерие на Втората световна война

БЪЛГАРИЯ В НАВЕЧЕРИЕТО НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1938 – 1941)

1. Солунското споразумение (31 юли 1938)
2. Политика на „въоръжен неутралитет“
3. Крайовската спогодба (7 септември 1940)
4. Дипломатическите предложения от 1940 г.
5. Присъединяване към Тристранния пакт (1 март 1941)
6. „Администратор“ на новите земи (април 1941)

БЪЛГАРИЯ ВЪВ ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1941 – 1945)

1. Начало на участието (1 март 1941 г.)
2. Периодът на „мирната окупация“ (1941 – 1944)
3. Преломът (септември 1944 г.)
4. Втора фаза на войната: Срещу Германия (1944 – 1945)
5. Парижки мирен договор (10 февруари 1947 г.)

РАЖДАНЕТО НА ТРЕТАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА (1877 – 1883)

От Освободителната война до възстановяването на конституционния ред

1. Руско-турската освободителна война (1877 – 1878)

Войната е пряко следствие от Източната криза и жестокото потушаване на Априлското въстание.

- **Обявяване (12 април 1877):** Русия обявява война на Османската империя в Кишинев.
- **Ключови сражения:** Преминаването на Дунав при Свищов, обсадата на Плевен и епичните боеве на **Шипка** (август 1877), където Българското опълчение и руските войски спират армията на Сюлейман паша.
- **Санстефански мирен договор (3 март 1878):** Подписан е предварителен договор, който предвижда създаването на голяма българска държава, обхващаща почти всички земи с българско население (Мизия, Тракия и Македония).

2. Временно руско управление (1877 – 1879)

До изграждането на собствена администрация, страната се управлява от руския императорски комисар княз **Александър Дондуков-Корсаков**.

- **Институции:** Полагат се основите на българската армия, пощите, полицията и финансовата система.
- **Берлинският договор (юли 1878):** Великите сили разпокъсват Санстефанска България. Княжество България е ограничено само до земите на север от Стара планина и Софийско. Южна България става автономна област Източна Румелия под властта на султана.

3. Учредително събрание и Търновска конституция (1879)

- **Търново (февруари – април 1879):** Събират се 229 народни представители. В дебатите се оформят двете основни течения: **Либерали** (Петко Каравелов, Петко Славейков) и **Консерватори** (Константин Стоилов, Григор Начович).
- **16 април 1879:** Приета е Търновската конституция — една от най-модерните за времето си, провъзгласява България за наследствена конституционна монархия с широки граждански свободи.
- **Избор на княз:** На 17 април Първото Велико народно събрание избира за български владетел **Александър I Батенберг**.

4. Първите години на управление (1879 – 1881)

Младият княз се сблъсква с изключително нестабилна политическа среда.

- **Конфликт:** Батенберг симпатизира на консерваторите, но либералите печелят изборите и доминират парламента. Това води до чести смени на правителства и политически блокаж.
- **Стопанство:** Започва отделянето на българското стопанство от османската система и въвеждането на националната валута — левът (1880).

5. Режимът на пълномощията (1881 – 1883)

Недоволен от ограниченията на Конституцията и подтикван от консерваторите, князът извършва държавен преврат.

- **27 април 1881:** Батенберг суспендира (спира) Конституцията и иска от Великото народно събрание в Свищов извънредни пълномощия да управлява страната за 7 години.
- **Руско влияние:** Правителствата през този период се оглавяват от руските генерали **Соболев** и **Каулбарс**.

- **Провал:** Скоро възникват остри конфликти между руските генерали и българските политици (и самия княз). Това принуждава Батенберг да търси помирение с либералите и да възстанови конституционния ред през септември 1883 г.

Този период е важен, защото показва колко трудно е било „прохождането“ на демокрацията в държава, която тепърва изгражда своята политическа култура след векове чуждо управление.

БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ 1883 И 1885

От възстановяването на Конституцията до Съединението

1. Краят на Режима на пълномощията (септември 1883)

След две години извънредно управление, княз Александър I Батенберг разбира, че подкрепата на руските генерали (Соболев и Каулбарс) застрашава собствената му власт и независимостта на страната.

- **Възстановяване на Търновската конституция:** Под натиска на либералите и консерваторите, князът издава манифест за връщане към конституционното управление на 7 септември 1883 г.
- **Разрив с Русия:** Този акт води до отзоваване на руските офицери от България и начало на дълбокото влошаване на отношенията с Петербург.

2. Управлението на Петко Каравелов (1884 – 1886)

След изборите през 1884 г. на власт идва Либералната партия начело с **Петко Каравелов**. Неговият кабинет поставя основите на държавния суверенитет:

- **Закон за железниците:** Държавата поема контрола над жп мрежата, отказвайки се от чужди концесии (изграждане на линията Цариброд–Вакарел).
- **Българска народна банка (БНБ):** Утвърждава се ролята на БНБ като централна емисионна банка, което стабилизира българския лев.
- **Закон за пощите и телеграфите:** Създава се национална комуникационна система.

3. Подготовка на Съединението (февруари – август 1885)

Центърът на националното движение се премества в Пловдив (столицата на Източна Румелия).

- **Създаване на БТЦРК:** През февруари 1885 г. **Захарий Стоянов** основава Българския таен централен революционен комитет. Първоначалната идея е освобождение на Македония, но по-късно приоритет става Съединението на Княжеството с Източна Румелия.
- **Вестник „Борба“:** Чрез своите статии Захарий Стоянов подготвя общественото мнение за неизбежния акт, критикувайки румелийското правителство на „лъжесъединисти“.
- **Народните събори:** Провеждат се масови събори (в Панагюрище и на Шипка), които демонстрират решимостта на населението за обединение.

4. Дипломатически сондажи

- **Мисията на майор Райчо Николов:** Тайни пратеници пътуват до София, за да разберат позицията на княза и правителството. Петко Каравелов първоначално е предпазлив, страхувайки се от военен конфликт, но княз Батенберг дава тайното си съгласие да подкрепи акта, ако той бъде извършен успешно от самия народ.

5. Актът на Съединението (6 септември 1885)

Въстанието започва в Панагюрище и Голямо Конаре. В нощта срещу 6 септември войските, командвани от майор Данаил Николаев, обкръжават конака в Пловдив.

- **Сваляне на Гаврил Кръстевич:** Главният управител на Източна Румелия е свален мирно. Легендарна остава неговата реплика: *„И аз съм българин, момчета!“*.
- **Временно правителство:** Съставено е правителство начело с д-р Георги Странски, което кани княз Батенберг в Пловдив. На 8 септември князът влиза тържествено в града и обявява Съединението за свършен факт.

Периодът 1883–1885 г. е пример за политическо съзряване. Българските държавници успяват да се еманципират от руското влияние и да организират най-чистия и самостоятелен акт в новата ни история, извършен без външна помощ.

СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА (НОЕМВРИ 1885)

Войната на капитаните срещу генералите

1. Причина и начало

След обявяването на Съединението (6 септември 1885), сръбският крал Милан, подтикван от Австро-Унгария, напада България на 2 ноември. Мотивът е „нарушеното равновесие“ на Балканите, но реалната цел е завземане на София и западните български земи.

2. Стратегическият парадокс

- **Липса на офицери:** Русия изтегля своите генерали и висши офицери в знак на протест срещу Съединението. Българската армия остава в ръцете на млади капитани (най-възрастният е на 33 години).
- **Грешна дислокация:** Основната част от българската войска е разположена на южната граница в очакване на турско нападение. Когато Сърбия атакува от запад, армията трябва да извърши безпрецедентен в историята скоростен марш-маньовър.

3. Битката при Сливница (5–7 ноември 1885)

Това е решителният сблъсък, който определя съдбата на България.

- **Героичен преход:** Българските полкове изминават разстоянието от турската граница до Сливница (над 90 км) за по-малко от два дни, движейки се в дъжд и кал, пеша или с каруци.
- **Ход на сражението:** На Сливнишката позиция българите заемат отбрана. Въпреки численото превъзходство на сърбите и по-доброто им въоръжение, българските войници контраатакуват с пословичния вик „На нож!“.
- **Победата:** На 7 ноември сръбските дивизии са окончателно разбити и започват отстъпление към границата.

4. Контранастъпление и край на войната

Българската армия преминава в настъпление, пресича границата и превзема град Пирот. Пътят към Ниш и Белград е отворен.

- **Австрийският ултиматум:** Австро-унгарският пълномощен министър граф Кевенхюлер се явява в главната квартира на българската армия и заявява на княз Батенберг, че ако настъплението продължи, ще срещне австрийски войски.

- **Примирие:** На 7 декември е подписано примирие, а на 19 февруари 1886 г. е сключен Букурещкият мирен договор.

5. Историческо значение

- **Защита на Съединението:** Победата прави акта от 6 септември необратим. Великите сили са принудени да признаят обединена България.
- **Национално самочувствие:** Войната сплотява нацията и издига авторитета на младата българска армия, която печели уважението на цяла Европа.

БЪЛГАРСКАТА КРИЗА (1885 – 1887)

От триумфа на Сливница до избора на Фердинанд

Периодът между 1885 и 1887 г. е време на тежка политическа криза, в която се решава самото оцеляване на българската държавност и нейния суверенитет спрямо Русия.

1. Международно признаване на Съединението

След победата над Сърбия, Великите сили са принудени да признаят Съединението.

- **Топханенски акт (24 март 1886):** Подписан е договор в Истанбул, според който княз Александър I Батенберг е назначен за генерал-губернатор на Източна Румелия за срок от 5 години. Юридически тя остава турска провинция, но практически е обединена с Княжеството.

2. Деветоавгустовският преврат (1886)

Отношенията между княз Батенберг и руския император Александър III са окончателно прекъснати. Русия организира заговор за неговото сваляне.

- **9 август 1886 г.:** Група офицери русофили извършват преврат в София. Князът е заставен да подпише абдикация и е изведен принудително от страната по Дунав.
- **Контрапреврат:** Председателят на Народното събрание **Стефан Стамболов** организира контрапреврат в Търново и Пловдив. Верните на княза войски си връщат контрола над София.

3. Абдикацията на Александър I Батенберг

Батенберг се завръща триумфално в България, но изпраща телеграма до руския император, в която заявява, че е получил короната си от Русия и е готов да я върне.

- **Отказът на императора:** Александър III отговаря хладно, че не одобрява завръщането му.
- **26 август 1886 г.:** За да спаси страната от руска окупация и гражданска война, Батенберг абдикира окончателно и напуска България завинаги.

4. Регентството и мисията на генерал Каулбарс

Властта се поема от Регентство в състав: **Стефан Стамболов**, Петко Каравелов (по-късно заменен) и Сава Муткуров.

- **Натискът на Русия:** В София е изпратен ген. Николай Каулбарс със задача да отложи изборите за Велико народно събрание и да наложи руската воля.
- **Твърдостта на Стамболов:** Регентите отказват да се подчинят. Проведени са избори, а руските дипломати напускат България и скъсват

дипломатическите отношения (които не са възстановени в продължение на 10 години).

5. Изборът на нов княз (юни 1887)

България е в изолация и под заплаха от окупация. Третото Велико народно събрание търси кандидат за престола, който да бъде приет от Великите сили.

- **Кандидатурата:** Избран е принц **Фердинанд Сакскобургготски**, офицер от австро-унгарската армия.
- **25 юни 1887 г.:** Фердинанд полага клетва в Търново. Русия отказва да го признае, обявявайки го за „узурпатор“.

6. Начало на управлението на Стефан Стамболов

С избора на Фердинанд за министър-председател е назначен Стефан Стамболов. Започва неговото 7-годишно управление, насочено към модернизация и твърда защита на българската независимост срещу руското влияние.

Този период доказва, че България е способна да оцелее като суверенна държава дори в пълна дипломатическа изолация, благодарение на решителността на лидери като Стефан Стамболов.

ЕРАТА НА СТЕФАН СТАМБОЛОВ (1887 – 1894)

Диктатура, модернизация и европейско признание

Периодът от 1887 до 1894 г. е епохата на Стефан Стамболов – време на „просветен диктат“, в което България окончателно се откъсва от руската опека и полага основите на своята модерна икономика и държавност.

1. Политическа стабилизация и борба за суверенитет

След избора на княз Фердинанд I, Стамболов поема властта в обстановка на международна изолация и вътрешни заговори.

- **Твърда ръка:** Правителството разгромява опитите на русофилските среди за преврати (напр. бунта на майор Коста Паница през 1890 г.).
- **Отношения с Русия:** Дипломатическите отношения остават скъсани. Стамболов следва антируската и прозападна линия, вярвайки, че само независима България може да оцелее.
- **Отношения с Османската империя:** Стамболов поддържа коректен тон със султана, за да издейства права за българите в Македония по дипломатически път.

2. Стопанска модернизация: „Българският скок“

Стамболов е архитект на българския протекционизъм.

- **Насърчаване на индустрията:** Приети са първите закони за подкрепа на местното производство. Държавата започва да субсидира фабрики и занаяти.
- **Транспортна мрежа:** Изгражда се железопътната линия Цариброд – София – Вакарел, която свързва България с Европа. Започва модернизацията на пристанищата във Варна и Бургас.
- **Първото изложение в Пловдив (1892):** То демонстрира икономическия напредък на младата държава пред света.

3. Образование и култура

- **Основаване на Софийския университет (1888):** Първоначално като Висш педагогически курс, университетът поставя началото на висшето образование в България.

- **Образователна реформа:** Приет е закон, който прави началното образование задължително и безплатно, което е революционна стъпка за времето си.

4. Успехи по Македонския въпрос

Чрез дипломация, а не чрез война, Стамболов издейства от султана **берат (разрешение)** за назначаване на български владици в Охрид и Скопие (1890) и по-късно във Велес и Неврокоп (1894). Това легитимира българското духовно и просветно влияние в Македония.

5. Падането от власт (май 1894)

Силната власт на Стамболов започва да тежи както на опозицията, така и на самия княз Фердинанд.

- **Конфликт с княза:** Фердинанд укрепва позициите си и желае да управлява самостоятелно, а не под сянката на Стамболов.
- **Личен режим:** Князът използва недоволството от авторитарните методи на Стамболов и го принуждава да подаде оставка на 18 май 1894 г.
- **Трагичен край:** Година по-късно (юли 1895), Стефан Стамболов е нападнат в центъра на София и убит от наемни убийци, което слага кървав край на една от най-значимите личности в новата ни история.

Този период е преломен, защото България доказва, че може да просперира и без подкрепата на „Освободителката“ Русия, изграждайки солидни европейски институции.

БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ 1894 И 1903

От падането на Стамболов до навечерието на Илинденското въстание

1. Падането на Стамболов и управлението на Константин Стоилов (1894–1899)

След оставката на Стамболов през май 1894 г., властта се поема от **Народната партия**, оглавена от д-р Константин Стоилов. Този период се характеризира с:

- **Дипломатическо признаване:** През 1896 г. се постига помирение с Русия. Престолонаследникът Борис приема православието, което води до официалното признаване на Фердинанд за български княз от Великите сили и султана.
- **Стопанска модернизация:** Приет е закон за насърчаване на местната индустрия (1894). Изграждат се пристанищата във Варна и Бургас и се завършва железопътната линия София–Варна.
- **Политическа амнистия:** Позволено е завръщането на политическите емигранти (русофили), което успокоява вътрешното напрежение, но засилва партизанските борби.

2. Финансови кризи и управление на „Радославистите“ (1899–1901)

След оставката на Стоилов през януари 1899 г., страната навлиза в тежка финансова криза. Управлението се поема от Либералната партия (радослависти).

- **Въвеждане на натуралния десятък (1900):** Заради празния държавен бюджет правителството заменя паричния данък с натурален (вземане на част от реколтата).
- **Селски бунтове:** Решението предизвиква масови протести. Кулминацията е в Североизточна България (Дуранкулак и Шабла, 1900 г.), където армията потушава бунтовете с кръв. Тези събития водят до политическото раждане на Българския земеделски народен съюз (БЗНС).

3. Краткото завръщане на Петко Каравелов (1901–1902)

Народното недоволство сваля Радославов. През 1901 г. се съставя коалиционно правителство на Демократическата и Прогресивнолибералната партия.

- **Данъчна реформа:** Петко Каравелов успява да отмени омразния натурален десетък и стабилизира финансите чрез външен заем. Поради разногласия в коалицията обаче той подава оставка в началото на 1902 г.

4. Кабинетът на Стоян Данев и Македонският въпрос (1902–1903)

Управлението се поема от Прогресивнолибералната партия (русофили).

- **Военна конвенция с Русия (1902):** Подписано е споразумение за взаимна защита в случай на нападение от Австро-Унгария или Румъния.
- **Ескалация в Македония:** ВМОРО и Върховният комитет засилват четническите действия. През 1902 г. избухва Горноджумайското въстание. Под натиска на Русия Стоян Данев е принуден да разпусне македонските дружества в България, което го прави изключително непопулярен сред националистите и армията.

5. Политически прелом през 1903 г.

През пролетта на 1903 г. Солунските атентати и нарастващото напрежение в Македония показват, че русофилската политика на Данев не може да предотврати конфликта с Турция. Княз Фердинанд го принуждава да подаде оставка през май 1903 г., само няколко месеца преди Илинденско-Преображенското въстание, и назначава кабинета на ген. Рачо Петров.

ОТ ИЛИНДЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ ДО ОБЯВЯВАНЕТО НА НЕЗАВИСИМОСТТА (1903 – 1908)

1. Политическа обстановка и вътрешно управление

След оставката на кабинета на Стоян Данев през 1903 г., на власт идва **Народнолибералната партия (стамболовисти)**. Това управление е известно с авторитарни методи, но и със значителен икономически прагматизъм.

- **Основни кабинети:** Рачо Петров (1903–1906), Димитър Петков (1906–1907) и Петър Гудев (1907–1908).
- **Икономически подем:** През 1905 г. е приет нов *Закон за насърчаване на местната индустрия*, който дава тласък на фабричното производство. Българският лев се стабилизира и става конвертируема валута.
- **Университетската криза (1907):** Оскърбяването на княз Фердинанд от студенти при откриването на Народния театър води до затваряне на Университета и уволнение на професори, което временно дестабилизира обществения живот.

2. Националният въпрос и Македония

Този период е белязан от трагедията и последствията на **Илинденско-Преображенското въстание (1903)**.

- **Отношение към въстанието:** България не се намесва директно с войска, за да избегне конфликт с Великите сили, но служи като тил за четите на ВМОРО.
- **Бежанската вълна:** След разгрома на въстанието над 30 000 бежанци навлизат в България, което налага държавата да отделя огромни средства за тяхното настаняване и изхранване.

- **Въоръжена пропаганда:** След 1904 г. по територията на Македония се засилва натискът на гръцките и сръбските чети, което принуждава България да търси нови дипломатически пътища за защита на българското население.

3. Военна подготовка

Осъзнавайки, че конфликтът с Османската империя е неизбежен, държавата започва мащабно превъоръжаване:

- Закупени са модерните за времето си френски оръдия „Шнайдер“ и манлихерови пушки.
- Българската армия се превръща в най-мощната военна сила на Балканите по отношение на организация и боен дух.

4. Пътят към Независимостта (1908)

През 1908 г. международната обстановка се променя драстично, създавайки „прозорец на възможност“:

- **Младотурската революция (юли 1908):** В Истанбул идват на власт младотурците, които целят централизация на империята, което застрашава автономния статут на България.
- **Дипломатически сондажи:** Княз Фердинанд се среща с император Франц Йосиф (Австро-Унгария). Постига се тайно споразумение: Австро-Унгария ще анексира Босна и Херцеговина, а България ще обяви независимост, като двете страни взаимно ще се подкрепят срещу евентуални протести от страна на Русия или Турция.
- **Инцидентът "Генти":** Българският представител в Истанбул Иван Ст. Гешов е пренебрегнат на официален прием, което става повод за окончателно скъсване на дипломатическите връзки.

5. Актът на 22 септември 1908 г.

В църквата „Св. Четиридесет мъченици“ в старата столица Търново е прочетен Манифестът към българския народ.

- **Правен статут:** България става **Царство**, а Фердинанд приема титлата „Цар на българите“.
- **Резултат:** България отхвърля васалитета си към султана, спира да плаща данък (трибут) и поема управлението на Източните железници на своя територия.

ОТ НЕЗАВИСИМОСТТА ДО БУКУРЕЦКИЯ МИР (1909-1913)

1. Международно признаване на Независимостта (1909)

След акта от 22 септември 1908 г., основната цел на българската дипломация е официалното признаване от Великите сили и Османската империя.

- **Ролята на Русия:** За да избегне война на Балканите, Русия посредничи в преговорите. Тя опрощава дълга на Османската империя от войната през 1877–1878 г. в замяна на признаване на българската независимост.
- **Признаването (април 1909):** Русия първа признава независимостта на 5 февруари 1909 г.. През април са подписани поредица от протоколи между България, Русия и Турция, с което България става пълноправно **Царство**.

2. Подготовка за национално обединение (1911–1912)

Управлението на **Александър Малинов** (Демократическа партия) е заменено през 1911 г. от коалицията на русофилските партии на **Иван Гешов** и д-р **Стоян Данев**.

- **Промяна в Конституцията (1911):** Петото Велико народно събрание променя титлата на монарха от „княз“ на „цар“ и дава право на правителството да сключва тайни договори без знанието на парламента (чл. 17).

- **Балкански съюз:** Под егидата на Русия се изгражда съюз срещу Османската империя. България сключва договори със Сърбия (февруари 1912) и Гърция (май 1912), а по-късно и с Черна гора.

3. Балканска война (октомври 1912 – май 1913)

България мобилизира над 600 000 души в името на освобождението на Македония и Одринска Тракия.

- **Основни победи:** Българската армия разгромява основните сили на империята в Тракия при Лозенград и Люлебургас-Бунархисар.
- **Превземането на Одрин:** На 13 март 1913 г. българските войски, подпомогнати от сръбски части, превземат „непревземаемата“ Одринска крепост.
- **Лондонски мирен договор (17 май 1913):** Турция отстъпва на съюзниците всички земи на запад от линията Мидия – Енос.

4. Междусъюзническа война и Първа национална катастрофа (1913)

Спорът за разпределението на Македония между България, Сърбия и Гърция води до разпад на съюза.

- **16 юни 1913 г.:** Цар Фердинанд, без съгласието на правителството, издава заповед за атака срещу сръбските и гръцките позиции.
- **Нападение от всички страни:** Докато българската армия е ангажирана на запад, в тила на страната нахлуват Румъния и Османската империя.
- **Букурещки мирен договор (28 юли 1913):** България е принудена да подпише тежък договор. Тя губи Южна Добруджа (в полза на Румъния) и по-голямата част от Македония.

5. Основни резултати от периода

- **Положителни:** Окончателно призната независимост; освобождаване на Пиринска Македония, Родопите и Западна Тракия (с излаз на Бяло море).
- **Отрицателни:** Стотици хиляди убити и ранени; огромна бежанска вълна; загуба на плодородни територии и дълбоко разочарование в националния идеал.

БЪЛГАРИЯ В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1915 – 1919)

От неутралитет до Ньойския договор

1. Изборът на страна и включването във войната (1914–1915)

След избухването на войната през 1914 г., България обявява **неутралитет**, докато двете големи групировки (Антантата и Централните сили) се опитват да я привлекат на своя страна.

- **Дипломатическа надпревара:** Централните сили (Германия, Австро-Унгария) обещаваат на България цяла Македония и земи в Източна Тракия. Антантата предлага по-малко и несигурни територии.
- **Включване във войната:** През септември 1915 г. правителството на **Васил Радославов** подписва договор с Германия. На 14 октомври 1915 г. България обявява война на Сърбия и влиза в конфликта на страната на **Централните сили**.

2. Военни действия и успехи

Българската армия воюва на два фронта – Южен (Македонски) и Северен (Добруджански).

- **Разгром на Сърбия (1915):** Българските войски освобождават Вардарска Македония и Поморавието за броени седмици.
- **Добруджанска кампания (1916):** След като Румъния влиза във войната на страната на Антантата, българската армия под командването на **ген. Иван Колев** (бащата на българската конница) освобождава Южна и голяма част от Северна Добруджа.
- **Отбраната на Южния фронт (1916–1918):** Войната се превръща в позиционна. Символ на българската храброст става **Дойранската епопея**, където частите на ген. Владимир Вазов отблъскват многократно по-многобройни британски и френски сили.

3. Икономическо изтощение и вътрешна криза

- **Купонна система:** Продължителната война води до глад в градовете. Ресурсите се изнасят за нуждите на германската армия, а българските села остават без работна ръка.
- **Пробивът при Добро поле (септември 1918):** Антантата успява да пробие българската отбрана в Македония. Деморализираната войска започва масово отстъпление.
- **Владайско въстание:** Войниците се насочват към София с цел да накажат виновниците за войната. Въстанието е потушено, но цар Фердинанд е принуден да абдикира (3 октомври 1918) в полза на сина си – **Борис III**.

4. Краят на войната и Солунското примирие

- **29 септември 1918 г.:** България подписва **Солунското примирие**, с което излиза от войната. Тя е първата държава от Централните сили, която капитулира.

5. Ньойският мирен договор (27 ноември 1919)

Договорът, подписан от министър-председателя **Александър Стамболийски**, остава в историята като **Втора национална катастрофа**.

- **Териториални загуби:** България губи излаза си на Бяло море (Западна Тракия), Южна Добруджа и т.нар. Западни покрайнини (Царибродско, Босилеградско и части от Струмишко).
- **Репарации:** Страната е задължена да плати огромна сума (2.25 милиарда златни франка) и да предава на съседите си хиляди глави добитък и тонове въглища.
- **Военни ограничения:** Армията е сведена до 20 000 души, набрани на доброволен принцип, без право на тежко въоръжение и авиация.

ДЕМОГРАФСКАТА И СОЦИАЛНА ЦЕНА НА ВОЙНИТЕ (1912 – 1918)

Равносметката на националните катастрофи

1. Човешки жертви и загуби

България дава огромни жертви спрямо общото си население (около 4.5 – 5 млн. души по това време):

- **Убити и починали от рани:** Над **200 000** войници и офицери загиват по фронтовете на Балканските и Първата световна война.
- **Ранени и инвалиди:** Близо **300 000** души остават с трайни увреждания, което създава огромна социална тежест за държавата.
- **Цивилни жертви:** Хиляди умират от глад, болести (испански грип, холера) и недоимък в тила по време на Първата световна война.

2. Бежанският въпрос (Национална трагедия)

Загубата на територии води до масови изселнически вълни на българи към пределите на Царството:

- **Мащаб:** Над **250 000 – 300 000** българи напускат домовете си в Македония, Тракия и Добруджа.
- **Хуманитарна криза:** Държавата, която е в икономически колапс, трябва да осигури подслон, земя и препитание на тези хора. Това води до създаването на цели бежански квартали в градовете (например в София, Варна, Пловдив).

3. Социални последици

- **Военни сираци и вдовици:** Десетки хиляди семейства остават без изхранващ. Грижата за сираците се превръща в държавен приоритет, но средствата са крайно недостатъчни.
- **Радикализация на обществото:** Разочарованието от националния идеал и тежките условия водят до възход на левите идеи (БЗНС и БКП). Обществото се разделя остро на „виновници“ за катастрофата (политическия елит) и „жертви“.
- **Психологически шок:** Прекършена е вярата в бързото национално обединение, което поражда чувство за историческа несправедливост, доминиращо българската политика през следващите десетилетия.

4. Икономически колапс

- **Дългово бреме:** Репарациите по Ньойския договор (2.25 млрд. златни франка) са непосилни за изтощената икономика.
- **Загуба на ресурси:** Откъсването на Южна Добруджа („житницата на България“) нанася тежък удар върху селското стопанство и продоволствието.

УПРАВЛЕНИЕТО НА БЗНС И АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ (1919 – 1923)

Реформи, конфликти и трагичен финал

1. Идеология и идване на власт

След Втората национална катастрофа, традиционните партии са дискредитирани. Българският народен земеделски съюз (БЗНС) печели изборите с идеологията на **съсловното управление**.

- **Идеята:** Тъй като 80% от българите са селяни, те трябва да управляват държавата, а не „градските“ партии (адвокати, банкери и военни).
- **Правителство:** Първоначално е коалиционно, но от 1920 г. Стамболийски управлява самостоятелно.

2. Ключови реформи

Стамболийски предприема мащабни реформи, целящи да облекчат селяните и да модернизират страната:

- **Аграрна реформа:** Ограничава се размерът на поземлената собственост до 300 декара. Земята на едрите собственици се изземва и раздава на безимотни селяни.
- **Трудова повинност (1920):** Тъй като България няма право на армия (заради Ньойския договор), Стамболийски въвежда задължителен труд за младежите в полза на държавата (строеж на пътища, жп линии, залесяване).
- **Данъчна и съдебна реформа:** Въвежда се подоходен данък и се опростяват съдебните процедури.
- **Образование:** Въвежда се задължително седмокласно образование.

3. Външна политика: „Мир на всяка цена“

За разлика от предшествениците си, Стамболийски се стреми към нормализация на отношенията със съседите:

- **Сближаване със Сърбия (Югославия):** Подписва **Нишката спогодба (1923)**, с която България се ангажира да спре дейността на ВМРО на своя територия. Това го превръща в „смъртен враг“ на македонските революционери.

4. Вътрешна опозиция и „Оранжевата гвардия“

Управлението става все по-авторитарно, което обединява всички останали сили срещу БЗНС:

- **Оранжевата гвардия:** Паравоенна организация на БЗНС, която използва насилие срещу политическите противници и провежда „селски терор“ над градовете.
- **Конфликт с интелигенцията и военните:** Стамболийски разпуска стария политически елит и влиза в открит конфликт с Военния съюз.

5. Деветоюнският преврат и краят на режима (1923)

Натрупаното напрежение ескалира в организиран държавен преврат:

- **9 юни 1923 г.:** Военният съюз и Народният сговор извършват преврат в София. Министрите на БЗНС са арестувани, а на власт идва правителството на **Александър Цанков**.
- **Юнското въстание:** Селяните се опитват да окажат съпротива, но без централно командване са бързо разбити.
- **Смъртта на Стамболийски:** На 14 юни 1923 г. Александър Стамболийски е заловен в родното си село Славовица и убит по особено жесток начин от чета на ВМРО (предвождана от Величко Велянов).

6. Историческа оценка

- **Позитиви:** Модернизация чрез трудова повинност и грижа за дребните собственици.
- **Негативи:** Нарушаване на демократичните принципи, изостряне на класовата омраза и начало на кървавото политическо насилие в България през 20-те години.

Управлението на Александър Стамболийски често се определя от историците като „**селска диктатура**“ поради изразения му авторитарен характер. Макар да идва на власт чрез демократични избори, той постепенно концентрира властта и ерозира парламентаризма.

Ето конкретните аргументи за неговия авторитаризъм:

„Оранжевата гвардия“

Стамболийски създава собствена паравоенна организация, наречена **Оранжева гвардия**. Тя се използва за:

- Разбиване на политически събрания на опозицията.
- Сплашване на градската интелигенция.
- Налагане на волята на БЗНС чрез физическа сила, което заобикаля официалните органи на реда.

Отношението към Народното събрание

Той разглежда парламента не като място за дискусия, а като инструмент на своята партия.

- През 1922 г. организира **референдум за съдене на виновниците за националните катастрофи**. Целта е не просто справедливост, а физическо и политическо ликвидиране на лидерите на старите партии, които са масово арестувани.
- Въвежда изборни промени, които облагодетелстват мнозинството на БЗНС и обезличават малцинствата.

Идеологията на „съсловното управление“

Стамболийски вярва, че само селското съсловие (около 80% от населението) има право да управлява. Това автоматично поставя в подчинено и „вражеско“ положение:

- Гражданите и интелигенцията.
- Търговците и индустриалците.
- Офицерството.

Този подход отрича националното единство и насажда класова (съсловна) омраза.

Конфликт с монарха и армията

Той системно ограничава правомощията на цар Борис III и се отнася с открита неприязън към офицерския корпус. Нарича София „Содом и Гомор“ и заплашва

да превърне столицата в село, което засилва чувството за диктатура сред софиянци.

Репресии срещу печата и опозицията

По време на неговото управление е въведена цензура, а опозиционните лидери често са били малтретирани или принуждавани да мълчат чрез съдебни преследвания по политически подбуди.

В обобщение: Стамболийски съчетава прогресивни реформи със силови методи. Неговият авторитаризъм е и основната причина за организирането на **Деветоюнския преврат**, тъй като опозицията (Военният съюз и Конституционният блок) не вижда легален демократичен начин да го свали от власт.

СЕПТЕМВРИЙСКОТО ВЪСТАНИЕ (1923)

Септемврийското въстание от 1923 г. е събитието, което окончателно разделя българското общество на два кръвни лагера и поставя началото на десетилетия на политическо насилие.

Пътят към гражданската война

1. Предистория и причини

- **Деветоюнският преврат:** След свалянето на Стамболийски, БКП първоначално заема позиция на „**неутралитет**“, определяйки конфликта като борба между „градската и селската буржоазия“.
- **Натиск от Коминтерна:** Москва (чрез Георги Димитров и Васил Коларов) остро критикува БКП и я принуждава да организира въоръжено въстание срещу новото правителство на Александър Цанков, за да се установи „**работническо-селска власт**“.

2. Избухване и ход на действията

Въстанието е лошо организирано и не избухва едновременно в цялата страна:

- **Преждевременно начало:** В Старозагорско действията започват още на 19–20 септември.
- **Център на въстанието:** Най-масово е движението в **Северозападна България** (Фердинанд – днес Монтана, Враца, Видин). Ръководи се от Главния комитет (Коларов и Димитров).
- **Липса на координация:** Големите градове и София остават пасивни, което позволява на армията да се концентрира върху огнищата на съпротива.

3. Потушаване и „Белият терор“

Правителството на Александър Цанков отговаря с изключителна жестокост:

- Армията и доброволческите отряди („шпицкоманди“) разбиват зле въоръжените въстаници.
- **Репресии:** След потушаването започват масови екзекуции без съд и присъда. Поетът **Гео Милев** по-късно описва тези събития в поемата си „Септември“.
- **Емиграция:** Ръководителите Коларов и Димитров бягат в Австрия, а хиляди участници потърсват убежище в Югославия.

4. Последици за България

- **Политическо разцепление:** БКП е забранена (чрез Закона за защита на държавата), но преминава в нелегалност и избира пътя на тероризма (което води до атентата в „Света Неделя“ през 1925 г.).
- **„Кървавият професор“:** Александър Цанков получава това прозвище заради суровото потушаване на бунта.

- **Международна изолация:** България е критикувана за нарушаване на човешките права, макар правителството да оправдава действията си като борба срещу „болшевишката опасност“.

УПРАВЛЕНИЕТО НА АЛЕКСАНДЪР ЦАНКОВ (1923 – 1926)

„Белият терор“ и политическата поляризация

1. Идване на власт и политическа основа

След Деветоюнския преврат се формира новата политическа сила **Демократически сговор**. Тя обединява старите буржоазни партии и Военния съюз.

- **Основна цел:** Ликвидиране на наследството на Стамболийски и спиране на болшевизацията на страната.
- **Идеология:** „Ред и законност“, но налагани със силови методи.

2. Закон за защита на държавата (ЗЗД)

През януари 1924 г. е приет един от най-противоречивите закони в българската история:

- **Забрана на БКП:** Комунистическата партия и нейните подразделения са обявени за незаконни.

- **Санкции:** Предвиждат се тежки наказания, включително смърт, за дейност, насочена срещу държавния строй. Това развързва ръцете на властта за масови арести.

3. Ескалация на насилието (1924–1925)

Периодът се характеризира с двустранен терор:

- **Левият терор:** Нелегалната БКП създава военна организация и започва серия от политически убийства. Кулминацията е **Атентатът в църквата „Света Неделя“ (16 април 1925 г.)** – най-големият терористичен акт в историята на България, при който загиват над 150 души от елита на страната.
- **Белият терор:** Правителството отговаря с жестокост. Обявено е военно положение. В София и страната „изчезват“ без съд и присъда стотици интелектуалци и политически активисти (Гео Милев, Йосиф Хербст и др.).

4. Стопанска политика и стабилизация

Въпреки политическия хаос, кабинетът постига някои икономически успехи:

- **Облекчаване на репарациите:** Сключени са споразумения за намаляване на тежестта по Ньойския договор.
- **Индустриално развитие:** Продължава политиката на протекционизъм над местното производство.
- **Стабилизиране на лева:** Въвежда се ред във финансовата система.

5. Петричкият инцидент (1925)

Един от малкото дипломатически успехи на Цанков е реакцията по време на конфликта с Гърция. След пограничен сблъсък гръцки войски нахлуват в Петричко. България проявява сдържаност и се обръща към **Обществото на**

народите (ОН), което принуждава Гърция да се изтегли и да плати обезщетение.

6. Краят на кабинета „Цанков“ (януари 1926)

Методите на „кървавия професор“ започват да тежат дори на неговите съюзници и на цар Борис III.

- **Вътрешен разкол:** В Демократическия сговор се оформя умерено крило, водено от **Андрей Ляпчев**.
- **Смяна на курса:** Под натиска на общественото мнение и международната общност (която иска по-либерално управление), Цанков е принуден да подаде оставка на 4 януари 1926 г. На негово място идва Ляпчев с девиза: *„Со кротце, со благо и со малко кютек“*.

УПРАВЛЕНИЕТО НА АНДРЕЙ ЛЯПЧЕВ (1926 – 1931)

Управлението на **Андрей Ляпчев (1926–1931)** бележи преход от ерата на кървавите сблъсъци към период на стопанско възстановяване и политическо умиротворяване. Неговият мандат е известен с формулата: **„Со кротце, со благо и со малко кютек“**.

1. Политически курс: Либерализация

Ляпчев заменя репресивния стил на Цанков с по-гъвкава политика, целяща да свали напрежението в обществото.

- **Закон за амнистията:** Хиляди участници в събитията от 1923 г. са освободени от затворите или им е позволено да се завърнат от емиграция.
- **Легализиране на опозицията:** През 1927 г. е позволено създаването на **Работническа партия** (легална форма на забранената БКП), което канализира радикалните настроения в парламентарната борба.
- **Свобода на печата:** Цензурата е значително отслабена, което възражда публичния дебат.

2. Икономическа стабилизация и чужди заеми

Правителството постига два големи финансови успеха с помощта на Обществото на народите (ОН):

- **Бежански заем (1926):** Осигурява средства за окончателното настаняване и оземляване на хилядите български бежанци. Това решава един тежък социален проблем.
- **Стабилизационен заем (1928):** Помага за стабилизирането на българския лев и модернизацията на инфраструктурата (пощи, железници, пътища).

3. Природни бедствия и предизвикателства

- **Чирпанското земетресение (1928):** Серия от опустошителни трусове в Южна България вземат стотици жертви и разрушават хиляди домове. Правителството организира мащабна международна и вътрешна кампания за помощ.

- **ВМРО и "държава в държавата"**: Ляпчев (самият той македонски българин) е критикуван, че е твърде толерантен към ВМРО, която на практика контролира Пиринския край и извършва политически убийства в София.

4. Голямата депресия (1929)

Световната икономическа криза удря България тежко в края на мандата:

- Цените на земеделските стоки се сриват на международните пазари.
- Българското село обеднява рязко, което подкопава доверието в Демократическия сговор.

5. Изборите през 1931 г. и края на Сговора

Натрупаното социално недоволство от икономическата криза води до загуба на изборите:

- На власт идва коалицията **Народен блок** (БЗНС „Врабча-1“, Демократическата партия и др.).
- Това е един от малкото случаи в Царство България, когато властта се предава по мирен и демократичен път след избори.

6. Историческа оценка

Управлението на Ляпчев се счита за „**златната есен**“ на българската демокрация между двете световни войни. Той успява да заличи част от раните на гражданската война, но не успява да се справи с корупцията в Сговора и икономическия шок от световната депресия. Периодът на Ляпчев е важен като пример за това как чрез диалог и амнистия може да се стабилизира една дълбоко разделена държава.

УПРАВЛЕНИЕТО НА НАРОДНИЯ БЛОК (1931 – 1934)

Управлението на **Народния блок (1931–1934)** е последният опит за класическо парламентарно управление в Царство България преди налагането на безпартийните режими. То преминава под знака на тежка икономическа криза и политическа нестабилност.

Демократичен опит в сянката на Голямата депресия

1. Формиране на коалицията

След изборната победа през юни 1931 г., Демократическият сговор е свален от власт. Формира се коалицията **Народен блок**, включваща:

- **БЗНС „Врабча 1“** (умерени земеделци);
- **Демократическата партия** (начело с Никола Мушанов);
- **Радикалната и Националлибералната партия.**
- **Министър-председатели:** Александър Малинов (за кратко), последван от **Никола Мушанов.**

2. Сблъсък със Световната икономическа криза

Основното предизвикателство е „Голямата депресия“, която поразява аграрна България:

- **Срив на цените:** Цените на зърното падат с над 50%, което разорява селяните.
- **Държавна намеса:** Създадена е дирекция „**Храноизнос**“, която изкупува зърното на цени, по-високи от международните, за да спаси производителите от глад.

- **Дългова криза:** През 1932 г. България официално спира плащанията по външните си дългове (мораториум).

3. Политическа дестабилизация

Въпреки демократичните намерения, блокът страда от вътрешни проблеми:

- **Партизанство и корупция:** Коалиционните партньори се борят за постове и влияние, което отблъсква обществото.
- **Възход на радикализма:** В София през 1932 г. Работническата партия (комунисти) печели общинските избори, което плаши десницата и военните.
- **Борбите във ВМРО:** Пиринска Македония продължава да бъде „държава в държавата“, а убийствата между враждуващи крила на организацията се пренасят в центъра на София.

4. Възходът на Политически кръг „Звено“

Разочарованието от партийните боричкания засилва влиянието на извънпарламентарни групи:

- **„Звено“:** Интелектуалци и офицери (начело с **Кимон Георгиев**), които вярват, че партиите са вредни и държавата се нуждае от силно, надпартийно управление.
- **Военният съюз:** Офицерите стават все по-нетърпеливи към неспособността на правителството да наложи ред.

5. Деветнадесетомайският преврат (1934)

На 19 май 1934 г. Военният съюз и „Звено“ извършват безкръвен държавен преврат.

- **Край на парламентаризма:** Правителството на Мушанов е свалено.

- **Радикални промени:** Новият кабинет на **Кимон Георгиев** разпуска Народното събрание, **забранява всички политически партии** и отменя Търновската конституция.
- **Централизация:** Наложена е строга цензура, общините са окрупнени, а кметовете вече се назначават от държавата, а не се избират.

6. Историческа оценка

Управлението на Народния блок е „лебедовата песен“ на многопартийната система. Неговата неспособност да реши икономическите проблеми и да овладее политическото насилие (особено това на ВМРО) подготвя почвата за **авторитарния обрат**, който ще доминира България до 1944 г. 19 май 1934 г. е преломна дата – от този момент нататък партиите в България престават да бъдат водещ фактор в управлението чак до края на XX век.

ОТ ВОЕНЕН ПРЕВРАТ КЪМ ЛИЧЕН РЕЖИМ (1934 – 1939)

След преврата на **19 май 1934 г.** България навлиза в нов етап – ерата на безпартийното управление. Първоначално властта е в ръцете на военните и интелектуалците от „Звено“, но скоро инициативата преминава в ръцете на монарха.

Краят на партиите и възходът на Цар Борис III

1. Управлението на „Звено“ и Кимон Георгиев (1934–1935)

Кабинетът, дошъл с преврата, извършва радикални промени за кратко време:

- **Разпускане на партиите:** Всички политически партии са забранени, а имотите им – конфискувани. Народното събрание престава да функционира.

- **Ликвидиране на ВМРО:** Правителството нанася решителен удар върху ВМРО в Пиринския край, слагайки край на „държавата в държавата“. Лидерът Иван Михайлов напуска страната.
- **Външна политика:** Установяват се дипломатически отношения със **СССР** (юли 1934) и се търси сближаване с Франция и Югославия.
- **Държавен контрол:** Въвеждат се монополи върху ключови стоки (спирт, тютюн, сол) за попълване на хазната.

2. Ходът на Цар Борис III (1935)

Царят, който първоначално е изолиран от превратаджиите, умело използва вътрешните противоречия във Военния съюз:

- **Януари 1935 г.:** Борис III принуждава Кимон Георгиев да подаде оставка.
- **Април 1935 г.:** Назначен е кабинет начело с **ген. Пенчо Златев**, а по-късно – с дипломата **Андрей Тошев**.
- **Ноември 1935 г.:** За министър-председател е назначен довереният на царя **Георги Кьосеиванов**. Това бележи началото на т.нар. „**Личен режим**“ на монарха.

3. Характеристики на „Личния режим“

Борис III не възстановява Търновската конституция в пълния ѝ вид, нито разрешава партиите, но стабилизира страната:

- **Безпартиен парламент (1938):** Проведени са избори, в които кандидатите участват като личности, а не като представители на партии. Парламентът има само съвещателни функции.
- **Авторитаризъм, но не тоталитаризъм:** Режимът е авторитарен (властта е в царя), но липсва единна задължителна идеология или масови репресии, характерни за Германия или СССР по същото време.

- **Икономически възход:** България излиза от депресията. Германия става основен търговски партньор (изкупува почти цялата селскостопанска продукция), което води до благоденствие в селата.

4. Солунското споразумение (1938)

Голям дипломатически успех на царя и Кьосеиванов:

- Балканският пакт признава правото на България да се превъоръжава.
- Отпадат военните ограничения на Ньойския договор. Българската армия отново става легална и модерна сила.

5. Предвечерие на Втората световна война

В края на 30-те години България е притисната от интересите на Великите сили:

- **Политика на неутралитет:** Борис III се опитва да запази дистанция от зараждащия се конфликт, следвайки девиза: *„Винаги с Германия, никога срещу Русия“*.
- **Ревизионизъм:** Основната цел остава мирното връщане на изгубените територии (особено Южна Добруджа).

БЪЛГАРИЯ В НАВЕЧЕРИЕТО НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1938 – 1941)

Навечерието на Втората световна война (1938–1941) е период на изключително сложен дипломатически баланс, в който България се опитва да запази неутралитет, докато е притисната между интересите на Великите сили.

Мирният ревизионизъм и краят на неутралитета

1. Солунското споразумение (31 юли 1938)

Това е ключов момент за възраждането на българската военна мощ.

- **Премахване на ограниченията:** Балканският пакт (Гърция, Турция, Югославия, Румъния) признава правото на България да се превъоръжава и да разполага войски по границите си.
- **Резултат:** България официално отхвърля военните клаузи на Ньойския договор, без да прибегва до насилие.

2. Политика на „въоръжен неутралитет“

След избухването на войната на 1 септември 1939 г., правителството на **Георги Къосеиванов** обявява неутралитет.

- **Търговска зависимост:** България е икономически обвързана с Германия, която изкупува над 70% от износа ѝ.
- **Дипломатически натиск:** София е ухажвана едновременно от Берлин, Москва и Лондон. Цар Борис III следва предпазлива линия, изчаквайки най-благоприятния момент за териториална ревизия.

3. Крайовската спогодба (7 септември 1940)

Най-големият успех на българската дипломация в този период.

- **Връщането на Южна Добруджа:** Под натиска на Германия и със съгласието на СССР, Румъния е принудена да върне Южна Добруджа на България.
- **Мирен акт:** Това е единственият случай през Втората световна война, в който територия се връща по мирен път, без военни действия. 1 октомври (денят на влизането на войските) е обявен за национален празник.

4. Дипломатическите предложения от 1940 г.

България се превръща в „ключ на Балканите“:

- **Мисията на Соболев (ноември 1940):** СССР предлага на България пакт за взаимна помощ и признаване на българските интереси в Тракия в замяна на бази в Бургас и Варна. Цар Борис III отхвърля предложението, опасявайки се от съветизация на страната.
- **Германският натиск:** Хитлер настоява България да се присъедини към Тристранния пакт, за да осигури преминаването на германските войски към Гърция (плана „Марита“).

5. Присъединяване към Тристранния пакт (1 март 1941)

В началото на 1941 г. германските войски достигат Дунав. България е изправена пред избор: окупация или съюз.

- **Актът:** Във Виена министър-председателят **Богдан Филев** подписва присъединяването на България към пакта (Рим–Берлин–Токио).
- **Влизане на Вермахта:** На същия ден германските войски навлизат в България, използвайки я като плацдарм за нападение срещу Югославия и Гърция.

6. „Администратор“ на новите земи (април 1941)

След разгрома на Югославия и Гърция от Германия, на българската армия е позволено да навлезе във Вардарска Македония, Западна Тракия и Беломорието.

- **Статут:** Юридически тези земи не са анексирани, а са дадени на България за „временно администриране“ до края на войната.

- **Национална еуфория:** Цар Борис III е наречен „Цар Обединител“, а страната постига най-голямото си териториално разширение в модерната история.

Периодът 1938–1941 г. показва как България успешно използва противоречията между Великите сили за национална ревизия, но в крайна сметка е въввлечена в световния конфликт на страната на Оста.

БЪЛГАРИЯ ВЪВ ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1941 – 1945)

От присъединяването към Оста до участието в разгрома на Третия райх

1. Начало на участието (1 март 1941 г.)

България влиза официално във войната на страната на Тристранния пакт (Германия, Италия, Япония) на **1 март 1941 г.**

- **Виенският протокол:** Министър-председателят Богдан Филов подписва присъединяването във Виена. Основната мотивация е избягване на германска окупация и обещанието за обединение на българските земи (Македония и Тракия).
- **Символичната война (декември 1941):** Под натиска на Берлин, България обявява война на Великобритания и САЩ. Цар Борис III обаче категорично отказва да изпрати войски на Източния фронт срещу СССР, поддържайки дипломатически отношения с Москва през целия период.

2. Периодът на „мирната окупация“ (1941 – 1944)

България не участва в преки боеве до 1944 г., но територията ѝ е подложена на тежки изпитания:

- **Англо-американските бомбардировки:** През зимата на 1943 и пролетта на 1944 г. София и други големи градове са подложени на разрушителни въздушни нападения от съюзническата авиация.
- **Вътрешна съпротива:** Разраства се партизанското движение, ръководено от БКП, което води до сблъсъци с полицията и жандармерията.

3. Преломът (септември 1944 г.)

В рамките на една седмица политическата съдба на страната се променя драстично:

- **5 септември 1944:** СССР обявява война на България.
- **8 септември 1944:** България обявява война на Нацистка Германия. В същия ден части на Червената армия навлизат в страната без съпротива.
- **9 септември 1944:** Извършен е държавен преврат. Правителството на Константин Муравиев е свалено, а на власт идва Отечественият фронт (коалиция, доминирана от комунистите).

4. Втора фаза на войната: Срещу Германия (1944 – 1945)

Българската армия (около 450 000 души) е преустроена и включена в състава на Трети украински фронт за борба срещу германските войски.

- **Бойни действия:** Българските войски участват в тежки сражения в Югославия (Ниш, Страцин, Куманово) и Унгария.
- **Дравската епопея (март 1945):** Българската Първа армия удържа настъплението на елитни германски дивизии при река Драва в една от най-големите си битки.
- **Край на фронта:** Българските части завършват войната в Клагенфурт (Австрийските Алпи) през май 1945 г., където се срещат с британските съюзнически войски.

5. Парижки мирен договор (10 февруари 1947 г.)

Войната официално приключва за България с подписването на мира в Париж.

- **Териториален статут:** България е единствената държава от бившите съюзници на Германия, която излиза от войната с териториално разширение – запазва Южна Добруджа.
- **Резонанс:** Въпреки военния принос в последната фаза, страната не получава статут на съвоюваща държава и е задължена да плати значителни репарации.

Тези факти илюстрират парадокса на българското участие – започнало като съюзник на Хитлер, то завършва с победи над неговите армии, но под пълния контрол на Съветския съюз.